

МЕТЕОРОЛОШКА ТЕРМИНОЛОГИЈА У НАСЕЉУ КАРАШЕВО

У раду ће бити приказан добар део метеоролошке терминологије из места Карашево. Грађа је прикупљена лета 2024. на основу упитника. Анализа материјала доводи нас до неких занимљивих и вредних закључака, открива чак и терминологију која није више у употреби јер је примарно значење ишчезло. Циљ рада је такође извршити компаративну анализу карашевске са српском али и румунском терминологијом и указати на обим утицаја румунске на карашевску метеоролошку терминологију.

Кључне речи: метеоролошка терминологија, Карашево, компаративна анализа, паралеле, закључци.

0. Грађа је прикупљена лета 2024. у Карашеву (Румунски Банат) на основу упитника за прикупљање метеоролошке терминологије.

Карашево је насеље које се налази у југо-западном делу румунског Баната, у брдовитом пределу, удаљено свега 13 км од оближњег града Решице. О Карашеву, највећем месту од седам насеља у којима живе Карашевци, о њиховом постојању на овим просторима говоре писани документи још из XIV века (Радан, 2015: 33).

Интерес стручњака из разних домена према овој заједници био је подстакнут током времена архаичношћу говора и обичаја Карашевака, католичком вероисповешћу и, у опште, неразјашњеним етничким порелом. Упркос бројним написима, стручним радовима и монографијама, интересовање истраживача није до данас спласнуло.

Карашевци се данас не баве више традиционалним занимањима, пре свега сточарством и земљорадњом, или пак понеки то раде у веома малој мери. Углавном, данас радно способни људи раде у иностранству и враћају се накратко својим кућама поводом великих празника и за време летњих годишњих одмора, а као нормална последица тога, становништво села је доста остарело а обичаји у својој некадашњој форми се постепено губе и своде искључиво на кључне моменте.

¹ miliana.uscatu@e-uvr.ro

² Рад је настао у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији који финансира Савез Срба у Румунији.

Тако је и почело моје теренско истраживање у месту са циљем да се очува и отргне од заборава део аутентичних обичаја колективне меморије.

У недељу, 1. септембра 2024, имала сам унапред договорен термин за разговор са једном особом из села, на жалост нисам успела да је нађем код куће у договорено време, па сам зато решила да пођем по селу и нађем неког вољног да поразговара са мном. И, како знам из искуства, из времена док сам радила као репортер за српску емисију Радио Темишвара, наћи саговорника није толико тешко колико би могло да изгледа на први поглед. Кренула сам по селу и није дуго трајало док сам нашла две жене где седе пред капијом у поподневним сатима које су врло радо пристале на разговор са мном и са њима сам се задржала пар сати: Магдалина Ример (надимак Ч'утурајка), рођена 1954. и Марија Гера (Јанкуљаса), 73 г. којима се овом приликом и најтоплије захваљујем.

Разговор на тему метеоролошких прилика распоређен је према упитнику који је урадио проф. др Мато Пижурица у шест тематских целина: општи део о времену, облаци, падавине, ветрови, предвиђање времена (природни феномени и временска прогноза; понашање животиња; симболика снова; здравствене тегобе и временске промене), обичаји и временске прилике.

Од самог почетка треба напоменути да је анкета реализована адаптацијом поменутог упитника на говор из овог места, изостављајући понекад неке научне термине стране мештанима, а понекад спомињајући их. Из добијених одговора јасно се види да саговорницама неки термини нису страни али знају да то нису термини из њиховог говора или пак им нису уопште познати и дотичне термине нећемо навести у раду. Пошто се ради о специфичном архаичном типу говора, а познавајући локални говор и околности у којима саговорнице живе, разговоре сам водила на говору мештана, што је олакшало разумевање постављених питања. С друге стране, наишла сам на потешкоће у проналажењу адекватног описа појединих термина на карашевском говору ради добијања правих одговора на постављено питање.. Као што смо већ прецизирали, циљанкете био је трагање за специфичном метеоролошком лексиком и њено бележење, терминологија која ће бити изнета у раду.

1. Приказ и лингвистичка анализа прикупљених информација са терена и специфичних карашевских термина за исказивање времена

Централни део спроведеног теренске анкете чини **време** али не у смислу јединице за мерење објективних и свеобухватних облика постојања материје (РСЈ, 2011: 162) већ у смислу атмосферских прилика: лепо, хладно, облачно, промена времена. Када говоримо о годишњим добима овде разликујемо: *пролећ'њо, лёт'њо, јесё'њо и зѝмње дóбо*.

1.1 За исказивање лошег времена се у Карашеву употребљавају термини/синтагме као: *злџ/слџтно* „ружно“ (<рум. *slut* - <https://dexonline.ro/definitie/slut>) *вре'ме, велика цџтина* „јака зима“, *је студџно/ледџно, вијор* „вихор“, *киша, ве'тар, грми, мрџз, рџса, се стрџити* „ударити гром, затрџштати“ и др. Такође, лоше време може бити: *ветровџто, џблочно, кишовџто, магловџто, студџно. затрети (се)“, дођ'е/дошло/доди злџ вре'ме, се проме'ни вре'ме, се ме'ња вре'ме, се џблџчи, се наџблџчило.*

Погоршање времена: *се затџра* „зџтирати (се)“

За смрковање, за временски одељак у којем се дешава прелаз од дана ка ноћи: *се смр'кне, се смркџџва, се стамџџва.*

У негативним изразима типа „не престаје ветар/киша“: *не ла (неће) да стање ве'тар/киша, не прикида ве'тар/киша.*

1.2. За „лепо време“ користе се још и термини као *ведро/мирно небо, ле'по /топло, мирно/ вре'ме, запарно /опарно вре'ме* (јако топло).

Побољшање времена: *је ведро, се (из)ведри, разведрило се небо / раскутало се* „рашчистити (се)“, *дођ'е ле'по вре'ме.*

1.3. Облаци и падавине

Облаци настају када се ваздух засити воденом параом а падавине су облици те водене паре које се појављују на земљиној површини у течном или чврстом стању у зависности и од годишњег доба. Лексеме које смо овде пронашли су: *џблџк – мн. џблџци, дем. џблџчић, киша, снџк*.

1.3.1. Облаци према правцу кретања.

Појава „црвени“ са запада (у предвечерје) наговештава промену у смислу погоршања времена, а са истока верује се да наговештава лепо време, тј. побољшање времена. Црвенило (руменило) које се обично јавља с источне или западне стране: „*кад је ч'ервеџо (црвено) небо на́вечер, кад се посвић'е сл'нице, онда је на ве'тра... а порџнини (ујутро) то је велика топлиња или злџ вре'ме, на кишу*“.

Захватити небо облацима каже се *заџблџчило /наџблџчило се.*

Према боји облаци могу бити: *ч'р'ни, сињи* („плави“), *та́мни.*

Према изгледу: *гџсти, та́нки,* а умртвљени, лењи облаци: *седе́.*

За кидање облачности Каршевци кажу: *се изведри, се учџни ле'по вре'ме* (калкирање румунске синтагме са истом семантиком „*se face vreme frumoasă*“), *се раскутало* „рашчистити (се)“.

За именовање електричног пражњења праћеног треском користе се лесе́ме: (се) *стрџити(ло), грми, пџца.* Пражњење облака без треска – муња: *се бли́ска* (в. бли́снути).

1.4. Падавине

За исказивање најчешћих врста падавина користи се глагол ићи: *и́де киша/сне'ж*; *Ја́ка киша* је назив за обилну кишу, а када је слаба киша у пи-

тању каже се да *росí кíша*. Лексема коју Карашевци употребљавали да би описали јаку кишу с ветром је *вијор* (вихор). Када киша обилно пада онда за то кажу – (се) *ље'* „лије“ *кíша*. Када се киша приближава – *набóди / дóди кíша*.

Мехурићи на површини бара називају се *мијурí* и то значи да ће поново доћи киша: „*ла јéште кíша*“. Када наиђе *кишовíто вре'ме*, то онда може бити или *топла/ле'тња/проле'ћ'на кíша* или *студéна/лédена/јесéња кíша*. Капљице које се ноћу нахватају за биљкљ/стабла и друго назване су – *рóса*, а за ту појаву каже се: *пáла рóса*. Смрзнута роса је *мрáz°*; Смрзнуте капи леда – *ка́мен* (град); Смрзнута вода – *лéd^m*; Суви снег – *сув сне'з°*; Меки снег – *мек(и) снез° (с водóм)*; Смешани снег с водом – *шља́п („кад се топí сне'з° сечíни шља́п“)*; Снег нахваћен на дрвећу – *стрé'шаљ*.

Друге лексеме везане за ветар јесу – *ду́ва, вр'теж* (кружни ветар), *но́ћ'ни ве'тар, вéлики ве'тар* („зло време доно́си“). Кад *стне ве́тар* онда је *вре'ме ми́рно*.

2. Предвиђање времена

Према понашању животиња верује се да се може предвидети и временска прогноза. Тако на пример „*кад пасу́ јако о́вце, не вр'чају* (стоје на једном месту) *је на злó вре'ме*“. Исто тако оглашавање петла је знак да ће се време погоршати „*кад кукуре'ка на́вечер ла да до́ћ'е злó вре'ме*“.

Очекује се погоршање времена и „*кад снíиш о́вце до́ћ'е злó вре'ме*“, „*кад снíиш зми́је ти је зíма*“.

Реуматски болови исто су предзнак погоршања времена „*кад^m те бо́ле ру́ке, но́ге је на зло вре'ме*“.

3. Обичаји и временске прилике

Карашевци строго поштују још увек нерадне празничне дане, а нарочито не ради се на дан Светог Илије, независно од тога да ли је по грегоријанском (католичком) и јулијанском календару, празнични дан за који је грмљавина најчешће повезана, када – кажу они- „*не ра́димо, се бо́јим да те не стрé'ити*“. Такође везано за овај празник постоји и мноштво прича у нераду, о томе како је некога убио гром, стоку, зграду, дрво и сл. У наставку дајемо кратак исечак из разговора који илуструје ова веровања:

М.У. То да грми за Светог Илију, што знате да ми кажете?

М. Г. Ми ч'увамо за Свéтог Илију да не ра́димо. Ја се бо́јим од Свéтог Илије, а јесу ко́ји ра́де. Ја не'сам радíла нíкад^m.

М.У. А зашто се не ради?

М.Г. Да ти не стре'ити!

М.Р. Мој стр'ич'а је кос'ил на Свѣтог Илију и не ск'упено то се'но што је кос'ил, су о'шли да привр'ћ'у и до'шал - вел'и ч'е - јѣдан об'л'ач'ић', је дош'ал не'ки об'лак и загрм'ело и је стрѣ'ић'ен во'л у ит'али. Зат'о ч'е де рад'ил на Свѣтог Илију. Ч'е вел'и ч'е про'шал не'ки ч'л'овик ре'кал ч'е: па мо'ж^м т'и кос'иш се'јд'ан, се не бо'јиш?! Вел'и ч'е, па ит'о, па то свѣ су д'ани от'д Б'ога. Вел'и ч'е ма'кар да ра'диш и да ч'и'ниш, вел'и ч'е, ма'н да не гов'ориш, да ћ'ути'иш. Је кос'ил на Свѣтог Илију!

М.Г. И дитѣ'ту ов'ому је стрѣ'ић'ено се'но, па су рад'или!

М.Р. Је кос'ил на Свѣтог Илију и то хо'мак по'јутра д'ан су привр'т'али то се'но и је стрѣ'ић'ен во'л у ит'али.

Такође постоје и псовке у народу, као што су: *Стре'итил га Б'ок!* или *Стре'итил те Свѣти Илија!]*.

Други ритуал паганског порекла забележен у овим крајевима састоји се у извођењу игара и песама у сушним годинама чији је главни циљ био да изазове кишу. У време велике суше вршио се обред зван *додоле* где „*циганке су се примењивале* (одевале /покривале тело зеленилом/) (<старосл., одакале су реч позајмили и Румуни – *a primeni* „исто“)“. *Додола* је била обично једна трудна циганка чије је тело било прекривено зеленим гранчица коју су мештани који су излази *на сок'ак* поливали водом. Одатле и израз „*си вас* („цео“) *мо'кар ка'кон додола*“. Овај обичај од поодавно се више не врши (негде од шездесетих година прошлога века), али је изрека конзервисана у говорима која сведочи, потврђује да је овај обред постојао све да онедавно и остао у памћењу Карашевака:

М.У. А што се чинило напред, па пример кад не доди киша много време?

М.Р. Па то, су се ник'и п'ут ч'ин'иле додоле.

М.У. Ааа, додоле, што су то додоле?

М.Р. Ни'ти ја не' знам, ја то не памтим... Циганке су се прим'и'але го'ле, ма'н не знам, бо'јсем, зам'ашина ко'ја је б'ила, је л'?! Циганка ко'ја је зам'ашина, ко'ја је го'ла и се прим'е'ни, то нам'ећ'у („ставе“) , ка'ко на'пра'ве, мо'ж^м ја знам, ч'е ја не памтим то. Само знам ка'ко су игра'ле.

4, Сличности и разлике – Утицаји

4.1. Паралела *rararide* / *додоле*

У енциклопедијском речнику словенске митологије (код речи *додола*, *неперуда*, *прпоруша*, између осталог, пише да је то „у јужнословенској традицији, пролећно-летњи обред за изазивање кише“, да је обред забележен и у другим балканским традицијама, па и у румунској и да „укључује обилазак кућа, певање песама, играње, поливање или прскање водом“ (СМ, 2001: 157). Овај „древни аријски обред“ који се изводи првенствено „у данима великих суша, Срби и Бугари су, у сложеном ритуалу за добијање кише под називом *додол(и)це*, *неперуде*, на особен начин преносили жртву своме моћном летњем божанству Перуну“ (Петровић, 2015: 824).

У Карашеву додоле су ишле „голе“ (тј. прекривене једино разним биљем) по селу од куће до куће, као и у другим српским местима „у ранија времена главна додола је ишла гола [...] Сва је била увијена у зеленило, тако да се готово није ни видела“ (Бандић, 2004: 278).

Код Румуна постоји сличан обред под називом – *paparude* (варијанте: . *Paparuda* је заправо у румунској митологији древно локално божанство оплодне кише а истоимени ритуал подразумева да нека девојка или жена за време суше покрије своје тело зеленилом, пева и игра улицом дозивајући кишу. Истовремено, семантика речи је проширена, те се у фигуративном смислу каже да је нека жена *paparuda* ако је смешно или чудно обучена или претерано нашминкана³. Највећи део румунских истраживача сматра да је лексема позајмљена из бугарског језика, али има и оних који сматрају да је реч експресивна творевина (DELR: 576). Ми сматрамо, без двојбе, да је реч позајмљена из бугарског, а у Банату можда из српског језика.

Симион Флореа Мариан, значајни румунски фолклориста и етнолог, забележио је овај обред код румунског народа под разним називима, обред који се врши трећег четвртка након Ускрса или пак у време велике суше (Marian, 1994: 328). У речнику словенске митологије објављеном на румунском језику пише да је то „богиња пролећа“ (Данилов, 2007: 82).

И код Срба и код Румуна обред су вршиле углавном младе неударе девојке (в. Спасојевић, 2009: 146), док у Карашеву је та улога припала Циганки и то трудници, а пошто се обред вршио с циљем доношења кише, ту локалну специфичност можемо ставити и у директну везу са плодношћу земљишта.

4.2. Свети Илија код Румуна и Срба

Свети Илија или Илија Громовник је „светац, старозаветни пророк, у народној традицији, господар грома, небеске ватре, кише, заштитник летење и плодности“ (СМ, 2001: 222).

У колективној свести и једног и другог народа празник Светог Илије се изузетно поштује и пази се да се тог дана не обавља никакав посао поготово у пољу. Карашевци празнују овај празник 20. јула према римокатоличком календару али интересантна је чињеница да они поштују и исто не раде ни 2. августа, када пада празник према старом Јулијанском календару. Паралелно прослављање појединих светаца по грегоријанском(католичком) и јулијанском (православном, српском) календару није ретка појава код Карашевака –на пример поједине кућне славе (Радан, Ускату, 2012: 93), тако да паралелно поштовање Св. Илије 20. јула и 2 августа може представљати још једну индицију која само повећава могућност да су Карашевци првобитно били православне исповести.

Свети Илија, познат и као громовник сматра се опасним „за читав људски род“ (Бандић, 2004: 213), нарочито ако се неко усуди да на тај дан

---

³ В. <https://dexonline.ro/definitie/paparuda>

ради онда „гровови и олује уништили би летину“ (Бандић, 2004: 215). Из разговора са мојим саговорницама јасно се види колико се људи плаше да тог дана раде јер Свети Илија „непослушне кажњава сушом и громом муња“ (Спасојевић, 2009: 122). Сматра се да је Свети Илија заменио древног словенског бога громовника Перуна (Петровић, 2015: 804).

Закључци

У раду су дати подаци о Карашеву – месту где је спроведено теренско истраживање, о саговорницама и начину испитивања, затим су у корпусу рада приказани резултати, лингвистичка анализа прикупљених информација са терена и специфичних карашевских термина за исказивање времена, начин предвиђања времена, обичаји и временске прилике као и сличности и разлике – утицаји где спада паралела папаруде/додола и Свети Илија код Румуна и Срба (укључујући ту и Карашевке).

На основу прикупљене грађе, можемо закључити да је највећи број термина метеоролошке карашевске терминологије словенског - српског порекла. Преостали, знатни мањи део термина преузет је из румунског језика као неминовни резултат вишевековног контакта и међусобних утицаја српско-румунских.

Литература

- Бандић, 2004: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит.
- Босић, 1996: М. Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад: Војвођанска банка • Прометеј • Монада – Сремска Митровица.
- Данилов, 2007: Ilie Danilov: *Dictionar de mitologie slavă* (Речник словенске митологије), Polirom.
- Дробњаковић. 1960: Б. Дробњаковић, *Етнологија народа Југославије*, Први део. Београд: Универзитет у Београду, Научна књига.
- Милосављевић, 2013: Тања З. Милосављевић, *Метеоролошка лексика у говору Запања*. Ниш: *Годишњак за српски језик*, Филозовски факултет у Нишу, с. 367-382.
- Петровић, 2015: Сретен Петровић, *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*. Београд: Дерета.
- Радан, 2015: Михај Н. Радан, *Фонетика и фонологија карашевских говора данас. Прилог проучавању српских говора у Румунији*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду • Институт за српски језик САНУ, Београд • Матица српска, Нови Сад.

- Радан, Ускату, 2012: Нови прилог карашевској крсној слави. Нови Сад: *Темиварски зборник* [Матица српска], стр. 91-141.
- РСЈ, 2011: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица Српска.
- Сикимић: Б. Сикимић, *Народни називи за кишу са сунцем*, Лингвистика и филологија, Пројекат Растко, Библиотека српске културе на Интернету / https://www.rastko.rs/filologija/bsikimic/bsikimic-kisa-sunce-2_c.html
- DELAR: Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Editura SAECULUM I. O.
- Marian, 1994: Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. II. București: Editura Fundației Culturale Române.
- Skok III: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jazu, 1971-1974,
- СМ, 2001: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник* (Редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић). Београд: ZEPTEK BOOK WORLD, 2001.
- Спасојевић, 2009: Момчило Спасојевић, *Обичаји у Срба*. Бања Лука: 2009.

Електронски извори

<https://dexonline.ro/>

https://izdanja.filfak.ni.ac.rs/casopisi/2013/download/1119_45495adf0c9934841a403c72fe015282

https://www.rastko.rs/filologija/bsikimic/bsikimic-kisa-sunce-2_c.html

Miliana-Radmila M. Radan Uscatu

METEOROLOGICAL TERMINOLOGY IN KARAŠEVO

Summary

The paper will present a good part of the meteorological terminology from the area of Karaševo. The material was collected in the summer of 2024 based on a questionnaire. The analysis of the material leads us to some interesting and valuable conclusions, it even reveals terminology that is no longer in use because the primary meaning has disappeared. The aim of the paper is also to carry out a comparative analysis of the Carashovean with Serbian and Romanian terminology and to indicate the extent of the influence of Romanian on Carashovean meteorological terminology.

Keywords: meteorological terminology, Karaševo, comparative analysis, parallels, conclusions.

Анекси

Слика 1: Казивачи: Марија Гера (Јанкули), 73 године (лево) и Магдалина Ример (Ч'утурајка), рођ. 1954. (десно)

